

Tage Erlander

Två årtionden

Från arbetslöshet till full sysselsättning

Den 24 september i år är det 20 år sedan Per Albin Hansson bildade sin första regering. Sedan dess har socialdemokratin innehaft ledningen av landets regeringar med undantag av hundra dagar sommaren 1936. Det var i en bekymmersam tid som Per Albin Hansson blev statsminister. En fruktansvärd ekonomisk kris härjade runt om i världen och framkallade även i vårt land massarbetslöshet. Under hela 1920-talet hade jordbrukspriserna pressats nedåt, främst på grund av konsumenternas bristande köpkraft. Bondenöden var en internationell företeelse. Även den svenske bonden kände dess tryck. De ekonomiska svårigheterna skapade en känsla av förtvivlan och misstro inför framtiden. Framför allt var det fallet bland befolkningen i Tyskland och andra delar av Centraleuropa. Den politiska oron ökades genom demokratins oförmåga att komma till rätta med de ting som tedde sig livsviktiga för människorna, nämligen säkerheten för brödet och sysselsättningen. I detta känsloläge lyckades nationalistiska strömningar ta hand om den politiska utvecklingen i Tyskland. Resultatet blev en växande spänning, som, sedan Hitler övertagit makten, ledde fram till en serie aggressiva handlingar, såsom Österrikes och Tjeckoslovakiets ockupation, och som till sist kulminerade i det tyska överfallet på Polen, vilket utlöste det andra världskriget. Det är självfallet, att den svenska folkopinionen var djupt upprörd över nazismens härjningar. Det demokratiska Sverige kunde inte stå likgiltigt inför andra demokratiers undergång. Sverige valde likväl att söka stå utanför det världskrig som nazisternas övermod framkallat; vi valde fredens och neutralitetens linje. Det förunnades oss att kunna fullfölja denna politik trots betydande svårigheter och stora påfrestningar, som blev mera kännbara, sedan även våra broderfolk i Norden dragits in i kriget. Per Albin Hansson kom att framstå som en symbol för den svenska neutralitetspolitiken. Allt eftersom denna förankrades i folkmedvetandet, växte Per Albin Hanssons inflytande. Alltjämt ter sig bevarandet av freden som en central uppgift för svensk politik. I efterkrigstidens spänningsfyllda och oroliga värld har de svenska statsmakterna valt att söka fullfölja vår traditionella utrikespolitiska linje. De har därvid känt sig företräda den alldeles övervägande delen av vårt folk.

Varför arbetslöshet och nöd?

De ekonomiska bekymren framkallade helt naturligt frågan om det var nödvändigt att nöd och fattigdom skulle växa samtidigt som maskiner och transportmedel blev allt mera fulländade. Med stigande misstro lyssnade man till konservativa och liberala vetenskapsmän och politiker, som förklarade, att det ekonomiska livet reglerades av järnhårda ekonomiska lagar och att tidvis återkommande bondenöd och arbetslöshet var det pris, man fick betala för de korta perioderna av välstånd och blomstring. Högkonjunkturer och depressionstid avlöste varandra. Det var en tröstlös förkunnelse. Många opponerade sig även bland de borgerliga nationalekonomerna. Så gjorde även den nuvarande folkparti-ledaren Bertil Ohlin. Han och många andra medborgare hade lättare att följa de tankegångar, som Ernst Wigforss utvecklade i sin broschyr "Ha vi råd att arbeta?" Mot denna

förödmjukande underkastelse under en ekonomisk mekanism, som är människornas egen skapelse, ställa socialdemokraterna det krav som förnuftiga varelser aldrig kunna släppa, att människan skall vara herre över sina produktionsverktyg och icke deras slav. Det kan uttryckas på många sätt. I en tid av arbetslöshet tar det närmast formen att alla samhällets medborgare ha rätt till arbete, att de därför måste organisera sitt ekonomiska liv, så att de genom samhällets organ bestämma över arbetstillfällena. Den kontroll över det ekonomiska livet, som härför kräves, den makt över produktionsmedlen, över kapitalet och kapitalets förvaltning, som är nödvändig för att låta människorna arbeta, den blir det medborgarnas uppgift att lägga i samhällets händer."

1930-talets framgångar

1932 års val blev en stor framgång för socialdemokraterna. Partiet fick för första gången över en miljon röster och 104 mandat i andra kammaren, vilket innebar att 14 nya mandat erövrades. Det var ett segerval, men det var långt till majoriteten. Av riksdagens 380 ledamöter hade socialdemokraterna 104 i andra kammaren och 58 i första kammaren, dvs. 162 socialdemokrater. Trots valsegern fanns det ingen majoritet, som kunde trygga en ny ekonomisk politik. Uppgårelsen med bondeförbundet på våren 1933 gav åt regeringen möjligheten att med kraft genomföra sina planer. Verkningarna blev långtgående. För de arbetslösa vändes den förut hopplösa situationen och böndernas läge förbättrades. De varningar, som från olika håll uttalats mot vår ekonomiska politik, tillbakavisades av erfarenheten. För allt flera medborgare kom under 1930-talet socialdemokratin att framstå som den naturliga förespråkaren för framsteg och framåtskridande. Redan vid 1936 års riksdagsval hade partiet sådana framgångar, att de vida överglänste 1932 års segerval. Vid 1938 års landstingsval erövrade socialdemokratin för första gången väljarmajoriteten. Den nya maktställningen och Sveriges ökade ekonomiska resurser gav socialdemokratin möjligheter att börja realiserandet av sitt socialpolitiska program. Viktigast tedde sig här att genomföra något så när hyggliga folkpensioner. Folkpensioneringen hade beslutats på förslag av liberalen Karl Staaffs regering 1913, men ännu 1932 uppgick de totala kostnaderna för folkpensioneringen i vårt land till allenast 70 miljoner kronor. Under hårda strider mot en borgerlig majoritet, som ännu inte fått klart för sig samhällets skyldigheter gentemot folkpensionärerna, lyckades socialdemokratin genomföra vissa förbättringar, vilket återspeglar sig i att kostnaderna 1939 stigit till 144 miljoner kronor. Hur små dessa belopp var, och hur illa de täckte de behov, som skulle mötas, framgår av att för närvarande folkpensionernas kostnader uppgår till 125 miljoner kronor. På knappt mer än tio år har utgifterna för folkpensioneringen åttadubblats. Den senare utvecklingen har skett i enighetens tecken, vilket ingalunda var fallet med de blygsamma förbättringarna under 1930-talet.

En seger för socialdemokratisk samhällssyn

Socialdemokratin framgångar berodde på det förtroende som partiets politik framkallade. Icke minst betydelsefullt var att sysselsättningspolitiken kom många medborgare att göra sig förtrogna med socialdemokratin allmänna samhällssyn. Ännu vid valet 1928 hade det lyckats motståndarna att skapa stark oro för att socialdemokratin krav på ökat samhällsinflytande skulle betyda ett förlamande tvång på den enskilda individen. I agitationen lade motståndarna upp saken så att lyssnarna fick det intrycket, att frihet var något kvantitativt bestämt, något vars storlek var given på förhand, som kunde delas upp

mellan medborgare och samhälle. Om samhället ökade sitt inflytande, kunde det enligt denna uppfattning endast ske därigenom att de enskilda medborgarna fick mindre av frihet. Staten skildrades som medborgarfrihetens fiende. En viss känslomässig bakgrund fanns och finns väl alltjämt för en sådan agitation. Svensken är ingen vän av överheten. Han betraktar den alltid med kritiskt öga. Länsman och präst har sedan länge varit föremål för mycken begabbelse. På medborgarnas naturliga reaktion mot överheten trodde man sig kunna bygga en ovillig stämning mot samhällsningripandena som sådana. Krispolitiken under 1930-talet gav emellertid anledning till funderingar kring detta ämne hos många medborgare, som förut satt likhetstecken mellan socialism och tvångshushållning. När tusentals byggnadsarbetare gick arbetslösa, medan tusentals familjer bodde i bedrövliga lägenheter, förstod de flesta, att det inte innebar något hot mot friheten, om staten skaffade pengar, så att byggnadsarbetarna kunde börja förbättra de urusla bostäderna. Man insåg att om samhället skulle kunna trygga sysselsättningen, måste det få möjligheter att ingripa i det ekonomiska livet på ett sätt, som tidigare varit okänt. Den aktiva bostadspolitiken utgör alltjämt det betydelsefulla exemplet på detta ökade samhällsinflytande. Den hade ingen stor plats i 1933 års krispolitik, men de första trevande försöken gjordes.

Bostadsfråga och samhällsningripanden

Numera har på bostadspolitiken område alla, möjligen med undantag av högern, accepterat inte bara ett starkt samhälleligt stöd till bostadsproduktionen utan även långt gående reglerande ingripanden. Man har gjort det därför att en bostadsproduktion vilande helt på privat initiativ icke lyckades komma till rätta med bostadsproblemet. Hur såg det ut på bostadsfronten i slutet av 1930-talet? Hur många familjer fick inte nöja sig med undermåliga lägenheter? En industriarbetare, som hade en samtidigt rymlig och modernt utrustad bostad, fick betala en så stor del av sin inkomst i hyra, att det inte blev mycket över för andra ändamål. Man har gjort en beräkning, som visar att år 1939 fick en person med 4 000 kronors inkomst betala 21 procent av sin inkomst för en modern lägenhet på ett rum och kök. Ville han ha två rum och kök, blev det 29 procent och tre rum och kök kostade honom 35 procent. Allt under förutsättning att han ville ha en modern lägenhet. Bostadssociala utredningar från 1930-talet ger skrämmande vittnesbörd om hur det stod till för barnrika familjer, där livsmedels och klädposterna var så stora, att det inte kunde bli tal om att bostaden fick kosta 1/5 av inkomsten. Och pensionärerna före 1948 års pensionsreform och före pensionärsbostäderna! Ännu 1945 kunde bostadssociala utredningen skildra läget på följande sätt: "Det enkla faktum kvarstår, att under det att den stora massan av befolkningen i landet genom de senaste decenniernas utveckling kommit upp i en standard för kost och kläder, som godtages som någorlunda tillfredsställande, en mycket stor del av befolkningen ännu lever under bostadsförhållanden, som ligga under vad som betraktas som en anständig norm; inom knappast något annat avsnitt av den materiella försörjningen finnas större skäl att tala om ännu kvardröjande massfattigdom." Den samhälleliga bostadspolitiken växte fram ur 1930-talets sysselsättningspolitik, men det var först under världskriget som den kom att spela en avgörande roll för vårt ekonomiska liv och för bostadsförsörjningen. Alldeles särskilt har efter 1945 en rad betydelsefulla åtgärder vidtagits. Bostadsproduktionen har stimulerats icke genom hyresstegring utan genom förmånliga lån och subventioner. Familjebostadsbidrag, bränslebidrag, trekronorsbidrag och statsbidrag till pensionärshem har inneburit kraftigt reducerade bostadskostnader för familjer och

reducerade bostadskostnader för familjer och pensionärer. Förbättringsbidragen har hjälpt till med bostadsbeståndets upprustning på landsbygden. Sedan 1939 har tillkommit 500 000 bostadslägenheter. Under efterkrigstiden har 125000 familjer med två barn under sexton år fått en lägenhet om minst två rum och kök i nybyggt hus. Om utvecklingen fått fortgå i samma takt som före kriget, skulle högst 50 000 av dessa familjer fått ny bostad under sexårsperioden. Jämfört med den tid då det privata initiativet så gott som ensamt svarade för bostadsförsörjningen, är resultaten goda. Det framgår bl. a. av att bostadskostnaderna nu tar mycket mindre del av inkomsten i anspråk än 1939. Jag framhöll nyss, att en person med 4 000 kronors inkomst 1939 fick avstå 21 procent av sin inkomst till hyra, om han ville ha en modern ett rum och köks lägenhet, och 35 procent, om han ville ha en modern trerumslägenhet. Sedan 1939 har inkomsterna stigit och penningvärdet förändrats, så att 4 000-kronorsinkomsten får beräknas ha stigit till 10 000 kronor. Vill en person med 10 000 kronors inkomst skaffa sig en ett rum och köks lägenhet, behöver han nu avstå allenast 12 procent av sin inkomst. Han kan för 20 procent, dvs. mindre än vad enrumslägenheten kostade honom 1939, få en modern tre-rumslägenhet. Men det är endast i jämförelse med tiden före statsingripandena som bostadssituationen kan inge en känsla av tillfredsställelse. Alltjämt är bostadsfrågan en av våra viktigaste sociala frågor. Bostadsbristen är betydande. Den redovisas nu på ett helt annat sätt än tidigare, eftersom de allra flesta medborgare nu har råd att efterfråga en hygglig bostad. Om hyrorna finge stiga till samma relativa andel av inkomsterna som 1939, om arbetslösheten finge tillåtas att reducera medborgarnas inkomster som före den fulla sysselsättningens tid, skulle snabbt den öppna bostadsbristen försvinna. Men den skulle finnas kvar i ännu allvarigare form. För socialdemokratin är det viktigt, att kvarstående brister i samhället träder fram i så öppen dag, att ansträngningarna för fortsatta framsteg icke mattas. När socialdemokratin gav sig i kast med att söka lösa bostadsfrågan, visste vi väl, att det var en jätteuppgift, som låg framför oss. Det skulle inte gå att på en dag ersätta hundratusentals dåliga bostäder och att samtidigt skaffa hyggliga bostäder åt de hundratusenden, som för första gången i vårt lands historia hade möjligheter att få utrymme, ljus och luft, vatten och avlopp, centralvärme i sina hem. När Gustav Möller drog upp riktlinjerna för den framtida bostadspolitiken i den stora bostadspropositionen till 1946 års riksdag skrev han: "En lång tid kommer att förflyta innan flertalet familjer hunnit få sin bostadsfråga tillfredsställande löst." Såsom bostadssociala utredningen framhållit innebär emellertid förslagets förverkligande en så genomgripande strukturell förändring av mycket stora delar av vårt bostadsbestånd att det knappast ter sig realistiskt att redan vid programmets uppgörande räkna med en inknappning av tidsschemat hur önskvärt detta än i och för sig skulle vara." Bedömningen var realistisk. Hur viktigt än bostadsbyggandet är, kan det inte ske snabbare, än tillgängliga resurser medger.

Byggandet för framtiden

Och våra resurser är alltid begränsade i förhållande till allt, vad de ska räcka till. Vi lever av vad vi producerar, men ett folk, som gör över med alla sina inkomster, så fort de kommer in, får ingenting över för framtida behov. Bostadsbyggande är ett sparande för framtiden. Det är även nästan all annan investeringsverksamhet. I vilken takt vårt bostadsbestånd skall förbättras, våra vägar anpassas efter den växande bilismens krav, våra kraftverk och vår industri utbyggs, beror främst på hur mycket av dagens produk-

tion som vi är villiga att avstå för att bygga för framtiden. I teorin är alla överens om att en stark investeringsverksamhet är en förutsättning för kommande välståndsökning. I praktiken är det inte lika lätt att nå enighet om, hur mycket som skall sparas för framtiden. Det finns så många viktiga behov för stunden, som också pockar på att bli lösta. De allra flesta människor har behov av. Att få ökade möjligheter att forma sitt liv efter sina egna önsknings. Det var inte bara bostaden, som var dålig för pensionären och flerbarnsfamiljen. Befolkningsutredningen gjorde en rad undersökningar, som visade, hur mat- och klädstandarden pressades ner under rimliga gränser i de flesta hem, när barnantalet steg. Det fanns inte mycken frihet att välja mat och kläder under 1930-talet för de stora medborgargrupper, som hörde till någon av följande kategorier: arbetslösa, mångbarnsfamiljer, folkpensionärer.

Dagens standard

Byggandet för framtiden var viktigt. Det var lika viktigt att höja dagens standard. Betydelsefullast för höjandet av den allmänna standarden har den fackliga rörelsens insatser varit. Skickligt och framgångsrikt har den utnyttjat de möjligheter, som den fulla sysselsättningen givit för att hävda sina medlemmars intressen. Det har medfört en mycket betydande reallönehöjning. Man beräknar att industriarbetarnas reallöner från 1946 till 1951 stigit med 27 procent. Men det fanns många som icke kunde få del av den standardhöjning, som organisationerna skaffade sina medlemmar och det fanns många frågor som den enskilde inte kunde lösa, även om hans penninginkomster steg. Här var det samhället som fick träda in. Jag har redan erinrat om folkpensioneringen. Det var den viktigaste men ingalunda den enda sociala reformen. Barnbidragen, arbetslöshetsförsäkringen, skolmåltiderna, mödrahjälpen var andra exempel. När de nya folkpensionerna och barnbidragen kom medborgarna till del den 1 januari 1948, tyckte vi nog, att det låg en realitet bakom begreppet Social-Sverige. Socialdemokratins långa kamp för att skapa trygghet för medborgarna hade lett fram till bestående resultat. Tar man tillsammans vad som inträffat, blir intrycket av standardhöjningen starkt. Ett försäkringsbolag har gett ut en broschyr, som heter "1900 - 1925 - 1950. En resa genom ett halvsekel". Där finns många intressanta uppgifter. I det här sammanhanget intresserar särskilt vad som inträffat från 1925 till 1950. Låt oss ta ett par siffror ur broschyren. 1925 konsumerade, svensken i genomsnitt 14,5 kg matfett. 1950 var konsumtionen 25,7 kg. 1925 gick det åt 6,2 kg ägg per individ, 1950 10,2 kg. 1925 hade vi råd att skaffa oss 5 kg sydfrukter per individ, 1950 19 kg. 1925 gjorde våra tidningar över med 4 kg papper per individ, 1950 var tidningarnas papperskonsumtion 17 kg. 1925 reste en svensk i genomsnitt 34 mil på järnväg. Han tog sig från Stockholm till Norrköping och tillbaka. 1948 hade han ökat sin reslust och fått möjligheter att tillfredsställa den så att han reste 96 mil. Han kom från Stockholm till Hässleholm och tillbaka. Det hade skett samtidigt som bilarna hade ökat från 1,3 per hundra 1925 till 4,9 per hundra 1950, de tunga motorcyklarna från 0,4 till 3,0 per hundra och telefonerna från 7 till 22 per hundra invånare. Antalet vårdplatser på våra sjukhus var 1925 7,9 på 1000 invånare. Det var 1948 12,3. 1925 tog 2 300 svenskar studentexamen. 1949 tog 4 200. Samtidigt hade eleverna i folkhögskolorna ökat från 3 200 till 8 800. Så långt försäkringsbolagets broschyr. Det vore lätt att få andra sifferuppgifter som skulle ge samma bild av en mycket betydande standardökning t.ex. från konsumtionen av bomulls-, ylle-, siden- och trikåvaror per invånare, som ökade på de tjugofem åren från 5,5 kg per år till 10,5 kg. Bilden blir densamma. Vad som

ofta glöms är att denna standardökning ställer helt nya anspråk på samhällets kapitalbildning. Tydligast ser vi det på vägväsendets område. Mängden av nya bilar nödvändiggör, att vägarna får en helt annan kapacitet än när bilen och motorcykeln närmast var lyxföremål för några få utvalda. Det blir andra krav på järnvägarna, när folk reser mer än dubbelt så mycket som för ett tiotal år sedan. Vi måste därför vara beredda att ägna mera av våra resurser åt skolbyggen, sjukhusbyggen, vägar och kraftverk än vi gjort tidigare. Just nu försvåras byggandet för framtiden av nödvändigheten att hålla försvaret uppe på en nivå, som före kriget skulle ha betraktats som orimligt hög.

Framstegens förutsättningar

Hittills har det gått tämligen hyggligt att tillgodose såväl kravet på byggandet för framtiden och höjandet av medborgarnas standard i nuet. Det är många omständigheter, som har bidragit till denna för oss alla glädjande utveckling. Svensk teknik står sedan länge i främsta ledet. De svenska företagens ledning har visat stor skicklighet i att anpassa sina företag till den moderna utvecklingen. Detta gäller de privata företagen men i minst lika hög grad de statliga. Omdömet gäller inte bara de stora företagen, vars produkter gjort deras namn kända över hela världen såsom inom järnindustrin, ASEA, L. M. Ericsson, Svenska Kullager, Bofors. Även de tusentals små företagen har visat sig ha en stark livskraft. Energi och skaparvilja har gjort dem till värdefulla medarbetare i strävandena att göra landet rikare. När anledningarna till det under de senaste åren snabbt stigande välståndet redovisas, skall man heller inte glömma, att Sverige under de senaste två åren fått mycket bra betalt för sina produkter. Särskilt 1951 tillfördes det svenska folkhushållet genom stigande priser på skogsprodukter och malmen väldiga inkomster.

Jordbruket och vår försörjning

Inte minst betydelsefullt har det varit, att vårt jordbruk, trots en stark minskning av antalet sysselsatta, har utvecklat sig så, att vi blivit nära nog självförsörjande med livsmedel. Vårt jordbruks produktionsförmåga gjorde avspärrningstiden under kriget lättare att bära. Den är alltså en tillgång, då egen produktion av livsmedel ger oss en större ekonomisk rörelsefrihet, än om en väsentlig del av vår export måste användas att betala livsmedelsimport. De demokratiska partierna har varit överens om att upprätthålla ett jordbruk av viss storleksordning. Man har också varit överens om de riktlinjer, efter vilka prissättningen på jordbrukets produkter borde ske. Statsmakterna har sökt att göra prissättningen bunden vid vissa objektivt konstaterbara förhållanden. Grundprincipen har varit, att jordbruket skall erhålla täckning för sina utgifter. Steg utgifterna, så skulle också jordbrukets inkomster stegas. Detta kan ske genom ökade skördar, men vid behov skulle inkomstökning tillföras jordbruket antingen genom höjda priser eller genom subventioner. Om standarden stiger för andra medborgargrupper, är det rimligt att även jordbrukarna får andel i denna standardstegring. Den frågan har man löst på det sättet, att de arbetande jordbrukarnas standard skall stiga i samma takt som lantarbetarnas standard stiger. En höjning av lantarbetarlönen betyder alltså dels en ökning i jordbrukets kostnader, dels att all vid jordbruket sysselsatt arbetskraft skall erhålla en motsvarande höjning. Dessa principer: självförsörjning, kostnadernas täckande och standardstegring i takt med lantarbetarnas standardstegring är som sagt enkla och rimliga. I praktiken blir emellertid prissättningen betydligt mera komplicerad. Jordbrukets kostnader låter sig inte med säkerhet bestämmas; de varierar starkt ifrån ena delen av landet till den andra, de

är helt annorlunda på storgodset än inom småbruket. Storgodsets högrationaliserade ladugårdar ger en billigare mjölk än småbrukets små ladugårdar, som tar stort mått av mänsklig arbetskraft i anspråk för skötseln av ett fåtal djur. Men småbruket behövs. En väsentlig del av vår livsmedelsproduktion kommer från småbruket. Småbruket behövs också för att ge stadga och balans åt landsbygdens arbetsmarknad. Skulle man låta livsmedelspriserna ensidigt bestämmas av storgodsens låga produktionskostnader, skulle det säkerligen innebära en katastrof för småbruket och en allvarig olycka för landet. Jordbrukspolitikens uppgift blir att lösa avvägningsproblemet mellan å ena sidan marknadssynpunkterna och å andra sidan småbrukets berättigade intressen. Den avvägningen har i år liksom tidigare skett efter samråd med jordbrukarnas egna intresseorganisationer. Ett ökat hänsynstagande till småbrukens intresse torde kunna konstateras. Att frågan om livsmedelspriserna är politiskt känbarare än andra prisfrågor skall inte överraska. Livsmedelskostnaderna intar en större del i de mindre bemedlades budget än den gör hos de mera välsituerade. Möjligheterna att kompensera en stegring av livsmedelspriserna genom en annan sammansättning av livsmedelskonsumtionen inom familjen är ganska begränsade. Detta gör att livsmedelskostnadsstegringar pressar de mindre bemedlades hushåll mera än andra utgiftsstegringar, möjligen med undantag av hyreskostnaderna. Det är därför naturligt, att man på vissa håll inom oppositionen varit frestad att utnyttja det missnöje, som livsmedelsprisernas stegring har vållat. Däremot är det inte rimligt, när en del av pressen skildrar denna stegring som en följd av den politiska samverkan mellan arbetare och bönder i regeringsställning. Principerna för fastställandet av livsmedelspriserna under försörjningsåret 1951/52 bestämdes av 1951 års riksdag i full enighet mellan alla riksdagens demokratiska partier. Då fanns ännu inte någon koalition mellan socialdemokraterna och bondeförbundet. De vid vårriksdagen 1951 av alla demokratiska partier biträdda besluten i jordbruksfrågan måste betraktas som ett avtal. Vi är vana, att avtal skall följas. Däremot är det naturligt, att riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitikerna blir föremål för diskussion. Det är sannolikt, att den automatik som hittills präglat prissättningen via jordbrukskalkylen inte längre är ändamålsenlig. Nya undersökningar pågår för att utreda möjligheterna att komma fram till en friare prissättning. Det är också nödvändigt, att 1947 års riksdagsbeslut fullföljes, varigenom småbruket kan få en sådan ställning och sådana möjligheter att dess konkurrenskraft ökas. En rationalisering av småbruket sker emellertid inte på en dag. Av skäl som nyss framhållits får man gå mot ett bestämt mål med varsamhet.

Full sysselsättning

Avgörande för välståndsutvecklingen har emellertid varit, att arbetskraften använts på ett mycket effektivare sätt än någonsin tidigare. Den svenske arbetarens duglighet är väl omvitnad. Många av våra utvandrare till Amerika har tack vare sina goda egenskaper skapat sig utomordentligt goda ställningar. Under förkrigstiden tog man dåligt vara på denna vår viktigaste tillgång. Arbetet fick ofta utföras under förhållanden, som nedsatte arbetsförmågan och förkortade livstiden. Det värsta var emellertid, att man lät arbetslösheten ta bort så stora delar av våra produktiva resurser. Så skedde framför allt under kris och depression. Svårast var det strax efter det första världskriget. År 1921 var fackföreningarnas arbetslöshetsprocent i genomsnitt under året 26,6. Om man tänkte sig att fackföreningsmedlemmarna var uppdelade på en grupp, som hade arbete hela året, och en grupp, som gick arbetslös hela året, skulle mer än var fjärde arbetare gått arbetslös under ett helt år. Mera sannolikt är ju, att arbetslösheten var något så när

under ett helt år. Mera sannolikt är ju, att arbetslösheten var något så när jämnt fördelad. Hade den varit alldeles jämnt fördelad bland alla arbetare, skulle varje anställd ha varit dömd till sysslolöshet mer än tre månader. Nästan lika illa hade vi det ställt 1933, just vid starten för Per Albin Hanssons första regering. Då var arbetslöshetsprocenten 23,3. Men slöseriet med arbetskraften var fruktansvärt även under tider, då näringslivet ansågs arbeta för fullt. Icke ett enda år från 1921 till 1938 hade vi lägre arbetslöshet än 10 procent. Även under högkonjunktens toppar under mellankrigstiden var var tionde arbetare arbetslös. Ansträngningarna under kriget ledde till en bättre hushållning med arbetskraften, men det är först efterkrigstiden, som lärt oss, vad den fulla sysselsättningen innebär. Det kan inte skada att återge några arbetslöshetssiffror.

1921	26,6 procent	1941	11,3procent
1922	22,9 „	1942	7,5 „
1923	12,5 „	1943	5,7 „
1924	10,1 „	1944	4,9 „
1931	16,8 „	1945	4,5 „
1932	22,4 „	1946	3,2 „
1933	23,3 „	1947	2,8 „
1934	18,0 „	1948	2,8 „
1935	15,0 „	1949	2,7 „
1936	12,7 „	1950	2,2 „
1937	10,8 „	1951	1,8 „

Före kriget betraktades en väldig arbetslöshet bland byggnadsfackets folk under vintersäsongen såsom inte bara naturlig utan också såsom oundviklig. Grovarbetare och träarbetare, murare och målare hade även under de goda åren 1937 och 1938 en arbetslöshet på cirka 25 procent. Framför allt tack vare byggnadsregleringen, som bestämmer tidpunkten för byggenas igångsättande, har vi nu fått en sysselsättning under mycket större delar av året, än vad man förut ansåg vara möjligt. Under 1951 var byggnadsfackets arbetslöshetsprocent nere i 4,8. Det var inte mycket kvar ens av säsongarbetslösheten. Det är denna höga sysselsättning som varit avgörande för de snabba framstegen under efterkrigstiden. Det lär oss också, att vill vi göra fortsatta framsteg, är vår första uppgift att föra en sådan politik, att den fulla sysselsättningen bevaras.

Frihet och medbestämmanderätt

Den fulla sysselsättningen har inte allenast ett materiellt värde. Den skapar en ny mentalitet hos medborgarna. Det blir ett friare släkte, som växer upp, när arbetstillfället inte längre ter sig som en nådegåva från de maktägande. Frihetskänslan får ännu mera närings då man känner sig själv vara med om att forma den politik, som till resultat ska ge sysselsättning åt alla, som vill och kan arbeta. Det medvetandet skänker ett helt annat intresse åt de allmänna angelägenheterna än den hopplösa ekonomiska liberalism, som betraktar det som händer på det ekonomiska området som ett resultat av blinda ekonomiska makters spel. Våra motståndare brukar ibland utmåla oss såsom anhängare av en samhällsuppfattning, enligt vilken utvecklingen fortskrider ödesbestämd utan stora möjligheter för människorna att påverka den. Det är möjligt, att denna beskrivning passar in på doktrinär kommunistisk ideologi. Som beskrivning på svensk socialdemokratisk

samhällssyn har den intet verklighetsunderlag. Hur väl märker man inte i det nyss anförda citatet från Ernst Wigforss, att han värjer sig från att acceptera ett så förödmjukande förhållande, som att medborgarna inte kunde påverka sina egna arbetsvillkor. Men beskrivningen passar illa på all socialdemokrati. Den i fjol återupprättade Internationalen har i sitt program några ord att säga om dessa ting.

"12. Vetenskapens och teknikens utveckling har gett mänskligheten medel att antingen förintna sig själv eller att öka sitt välstånd. Därför kan produktionen inte överlåtas åt de ekonomiska krafternas fria spel. Den måste planeras. Denna planering måste trygga den enskilda människans grundläggande rättigheter. Socialdemokratien strävar att förena frihet och planering både på det nationella och det internationella planet.

13. *Socialismens seger är inte ödesbestämd.* Den kräver en personlig insats av alla sina anhängare. I motsats till de totalitära systemen, som låter folket spela en passiv roll, kräver socialismen folkets aktiva deltagande för att kunna förverkligas. Den blir därmed den högsta formen för demokrati." De samhällsinslaganden, som under socialdemokratisk ledning verkställdes i vårt land, har inneburit en ökning av tryggheten men också en ökning av medborgarfriheten. Naturligtvis är det inte samhällets inslaganden i och för sig, som ökat medborgarnas frihet. Samhällets maskineri kan användas till övervåld och förtryck. Det såg vi exempel på i Hitlers Tyskland. Vi har alltså näraliggande exempel på samma sak i de kommunistiskt styrda länderna. Vad utvecklingen i Sverige har visat är, att samhällsinslaganden kan utgöra ett medel för att öka medborgarnas frihet. Om det ska gå åt det ena eller det andra hållet beror helt och hållet på vart samhället syftar med sin politik. För socialdemokratien är det uppenbart, att människan måste stå i centrum för samhällets inslaganden. Vår strävan måste vara att ge åt alla människor likartade startmöjligheter i livet, att ge dem samma chanser att utveckla sina inneboende anlag, att forma sin livsföring efter sina önskningar, att med ett ord vara fria människor.

Demokratiens arbetsformer

Ett parti med denna målsättning betraktar det som självfallet, att samhällets politik ska utformas genom medborgarnas aktiva medverkan. Socialdemokratiens första insatser gällde just att erövra den politiska demokrati. Först i år har man på höger- och folkpartihåll kommit på den idén att vilja sätta vårt demokratiska sinnelag i tvivelsmål. Anledningen härtill är dels den reformering av valsättet, som regeringen och riksdagsmajoriteten genomfört, dels vårt ställningstagande till folkomröstningsinstitutet. Beträffande valmetoden innebar regeringens förslag ingenting annat än att man i stort sett sökte bevara det sedan 1907 gällande systemet men befria det från dess olägenhet att framtvunga onaturliga karteller mellan småpartierna. Förslaget innebar samtidigt en något större proportionell rättvisa än hittills gällande system. Det är ett beklagligt utslag av partifanatism när man på motståndarhåll söker göra gällande, att en reform av denna innebörd skulle vara ett hänsynslöst maktövertagande. Det råder inom socialdemokrati ingen tvekan om att riksdagen bör så noggrant som möjligt spegla de uppfattningar, som råder inom folket. Det är emellertid inte säkert, att detta sker genom att varje uppfattning får exakt det antal riksdagsmän som motsvarar dess röststyrka. Driver man proportionalismen så långt, visar all erfarenhet, att riksdagen kommer att splittras i en mängd små partier, där små, understundom personliga, meningsskiljaktigheter hindrar samverkan,

trots att det kan finnas en betydande överensstämmelse om de stora riktlinjerna. Väljarmajoriteten kan ha en mycket bestämd uppfattning om vad som i en viss situation bör göras, men små skiljaktigheter om politikens utformning inom den splittrade riksdagen kan komma att förhindra, att något blir gjort. Vi har skolexemplet från 1933. Det fanns väl då ingen tvekan om att väljarmajoriteten ville, att samhället skulle på allvar ta upp kampen mot arbetslöshet och bondenöd. Men hur hade det gått, om det inte hade lyckats socialdemokrater och bondeförbundare att finna lösningar på de relativt obetydliga tvistefrågorna dem emellan. Sannolikt hade vi här i Sverige fått samma elände, som i Tyskland ledde till ständiga demonstrationer av den splittrade riksdagens maktlöshet. Skulle vi ha haft en lika stor partisplittring hos oss, så att förhandlingarna om krispolitiken hade behövt föras mellan fyra fem partiledningar i stället för med två, lär väl krisuppgörelsen 1933 aldrig ha blivit av. Det går att ta exempel från senare tider. Många gånger har en för kampen mot inflationen nödvändig men impopulär åtgärd måst genomdrivas med stöd av allenast socialdemokraternas röster. En ytterligare partisplittring skulle ha i hög grad försvårat strävandena att föra vårt land ur de nuvarande påfrestningarna. Det var en betydande vinning vid riksdagens behandling i vår av valmetoden, att högern och folkpartiet visade sig förstå de risker, som partisplittringen medförde. Även dessa partier lade fram ett förslag till valsysteem, som minskade de små partiernas möjligheter att få mandat. Gör man det, så måste de mandat, som man tar från de små partierna, gå till det stora partiet. Högerns och folkpartiets förslag var tom i vissa situationer gynnsammare för socialdemokratin än regeringsförslaget. Ett riksdagsval med 1950 års siffror skulle enligt regeringens sammanräkningsmetod ha givit vårt parti 118 mandat. Oppositionens förslag skulle ha gett oss 119. Så var det med det "maktövergreppet". Professor Wahlund hade i första kammarens debatt om dessa ting åtskilligt att säga, som kan vara nyttigt att lyssna till igen: "Vid 1948 års andrakammarval erhöll som bekant socialdemokraterna 112 mandat. Skulle regeringsförslaget ha tillämpats, skulle socialdemokraterna ha erhållit 113 mandat — ett, säger ett, mandat mera. Det har vi fått höra. Men man vill inte tala om att regeringsförslaget, tillämpat på 1944 års val, skulle ha skaffat socialdemokraterna en förlust på två mandat i jämförelse med vad de då fick. Och man glömmer att tala om att om det nya systemet skulle ha tillämpats på 1940 års val, skulle det ha givit socialdemokraterna tre mandatförluster, allt i jämförelse med det faktiska valresultatet." Ur ren partisynpunkt hade socialdemokratin inte mycket att invända mot högerns och folkpartiets förslag. Dess svaghet låg däri, att det försvårade för personligheten att göra sig gällande vid valtillfället. Det avlägsnade väljaren från den valde folkrepresentanten. Detta berodde på förslagets konstruktion. Man sökte nämligen låta röster utifrån andra valkretsar än den egna påverka valresultaten. Härigenom kunde det inträffa, att en person, som inom den egna valkretsen fått flera röster än medtävlarna, kunde bli utslagen på grund av röster på en helt annan person i en helt annan valkrets. Det proportionella systemet och de stora valkretsarna gör det redan nu svårt nog för personlighetsmomentet att göra sig gällande vid ett val. Det finns verkligen ingen anledning att försvåra det ytterligare, om man inte vinner något mycket betydelsefullt på en sådan åtgärd. Regeringspartierna avvisade därför bestämt högerns och folkpartiets förslag. I efterdiskussionen har gjorts gällande, att den nya valmetoden är godtycklig därför att den sätter en godtyckligt vald siffra som spärr för småpartierna. För regeringsförslagets spärr finns det dock någon motivering. Högerns och folkpartiets förslag innebar också en spärr för småpartierna. Folkpartiledaren medgav i riksdagsdebatten, att oppositionens förslag hade en fullkomligt godtyckligt vald spärrgräns. Man har vidare gjort gällande, att rösterna

gällande, att rösterna tillmättes olika vikt. Det är en anmärkning, som gäller varje system, som söker hindra splittring i små partier. Anmärkningen gäller således också högerens och folkpartiets förslag. Vi hade olika meningar i denna fråga. Meningsskiljaktigheterna berörde inga väsentligheter. Det skulle inte falla oss in att med utgångspunkt från att högerens och folkpartiets förslag ytterligare avlägsnar personlighetsmomentet i valhandlingen söka göra gällande, att dessa partier saknar intresse för demokratins grundläggande princip: Personlighetsprincipen. Skulle man inte från motståndarhåll också kunna hålla debatten fri från överdrifter? Är det för mycket begärt, att även diskussionen om folkomröstningen får föras, utan att man från oppositionshåll påstår att regeringspartiernas ställningstagande skulle bero på rädsla för folket. För socialdemokratin har det varit angeläget att även i denna frågas avgörande bevaka möjligheterna för demokratin att arbeta. Det är ingen lätt sak att förena det parlamentariska styrelsesättet med en beslutande folkomröstning. En politik måste ses i sin helhet. Den är sammansatt av olika delar. En del populära och andra mindre populära. De populära kan ofta inte genomföras utan de impopulära. Man kan inte höja folkpensionerna utan att ta pengarna någonstans. Ett tillräckligt hämningsfritt oppositionsparti som folkpartiet kan göra, vad det gjort vid 1952 års riksdag, nämligen föreslå utgiftshöjningar för populära ändamål och samtidigt gå emot den extra vinstbeskattningen, borttagandet av den fria avskrivningsrätten, elskatten, fordonsaccisen samt förorda en kraftig reduktion av inkomst- och förmögenhetsskatten. Folkpartiets uppträdande vid årets riksdag ger oss en föreställning om vilken ansvarslös demagogi som skulle kunna släppas loss, om den beslutande folkomröstningen skulle omfatta alla viktiga frågor. Så långt vill inte heller oppositionen gå. Den undantog i sitt förslag en rad frågor av fullständigt avgörande betydelse. Men därmed har man också erkänt, att problemet om den beslutande folkomröstningens infogande i de arbetsformer som demokratin vant sig vid i vårt land är en fråga som kräver åtskillig eftertanke och mycken varsamhet. En diskussion efter de linjer som högerriksdagsmannen professor Hastad antytt kan möjligen bli fruktbärande, något som knappast blir fallet med våra två folkpartiprofessorers spekulationer i ämnet. Det är emellertid ett hälso-tecken att det har uppstått en diskussion om demokratins arbetsformer. Bli problemställningarna riktiga, kan det ur diskussionen komma ut många ting av värde. Det är möjligt, att det kommer att visa sig, att åtskilligt av det som vi vant oss vid inte utgör någon tillgång för demokratin. Det finns många som i dag säger, att vårt proportionella valsystem innebär så stora risker för demokratins arbetsduglighet och ett så starkt förkvävande av personligheterna, att vi bör införa majoritetsval i enmansvalkretsar. Det finns mycket som lockar i den tanken, men fråga är om majoritetsval låter sig förenas med vårt tvåkamarsystem. Att det kommer att framtvinga ett tvåpartisystem ligger i öppen dag. En sådan utveckling befarar många kommer att skärpa de partipolitiska motsättningarna. Det är inte säkert, att så behöver bli fallet. Ett system med små partier har visat sig vara en utmärkt jordmån för partitaktiska manövrer som förgiftar och förbittrar. Även dessa frågor bör under de närmaste åren bli föremål för en klarläggande debatt, så att vi inom kort kan ta ställning.

Morgondagens arbetsuppgifter

När socialdemokratin går att lösa morgondagens uppgifter, gör vi det mot bakgrunden av de erfarenheter, som de gångna åren givit oss. Främst gäller det att föra en sådan politik, att den fulla sysselsättningen bevaras. Det är den höga sysselsättningen som har

möjliggjort de senaste årens snabba produktionsökning. Men vi har också lärt oss, att den fulla sysselsättningen innebär risker för att utifrån kommande prisstegringstenden- ser växer i styrka. Vi har stora ekonomiska problem framför oss liksom vi haft under de gångna åren. Vi har inte lyckats komma lika väl till rätta med prisstegringarna som med den fulla sysselsättningen. Vi har måst acceptera en betydande höjning av prisnivån under de senaste åren. Till stor del sammanhänger denna med den våldsamma pris- uppgången på världsmarknaden efter Koreakrigets utbrott. Den fackliga rörelsen har likväl framför allt tack vare den fulla sysselsättningen kunnat bevara och höja löntagar- nas realinkomster. Strävandena att begränsa prisstegringarna har tagit sig uttryck i en sträv ekonomisk politik, i första hand riktad mot de mycket stora vinster som uppträtt inom vissa delar av näringslivet. En väsentlig beståndsdel i denna hårda ekonomiska politik har varit sträng sparsamhet med statens utgifter. Samtidigt har ett ganska högt skattetryck ansetts vara nödvändigt. Resultatet har blivit att de grupper, som varit hänvi- sade till understöd, pensioner eller bidrag från det allmänna, icke fått en sådan höjning av sin levnadsstandard som kommit de i produktionen sysselsatta till del. Den fortsatta utbyggnaden av den sociala omvårdnaden har måst anstå.

Ny socialoffensiv

Standardutvecklingen på andra områden gör att 1948 års SocialSverige i dag inte är lika tillfredsställande som det var när det skapades. Alla våra socialförsäkringar är nu mogna för översyn och revision. Därvid gäller det först och främst att tillse, att prisstegringar och inflation icke förringar socialförmånernas värde. Genom en rad beslut av innevarande års riksdag har åtgärder vidtagits i syfte att upprätthålla vår sociala standard. Ytterligare åtgärder kommer att vidtagas i samma syfte i den mån förutsättningar föreligger. Det för framtiden betydelsefulla är emellertid inte de åtgärder som vidtagits eller nu förberedes för bevarande av vad vi tidigare uppnått. Det är inte heller på grund av penningvärdets förändringar som våra socialförsäkringar nu omprövas. Den allmänna standardhöjning- en, den fulla sysselsättningen med jämna och goda inkomster är det som föranleder denna omprövning. Vad som under åren närmast efter kriget allmänt ansågs som bety- delsefulla framsteg ter sig redan nu i många ögon som otillräckligt. Vi kan inte dröja med att ge vårt folk en effektiv försäkring mot inkomstbortfall på grund av sjukdom. Det vore säkerligen orealistiskt att föreställa sig att problemet om tryggheten på ålderdomen är slutgiltigt löst med de förmåner vår folkpensionering för närvarande ger. Möjligheterna att åstadkomma tjänstepensionering för i enskild tjänst anställda måste allvarligt övervä- gas. Arbetslöshetsförsäkringen för visserligen under fullsysselsättningen en undan- skymd tillvaro, men det är för den som drabbas av en tids arbetslöshet av sådan bety- delse att de nu utgående förmånerna bör omprövas. En god arbetslöshetsförsäkring ut- gör för övrigt ett värdefullt instrument i den fulla sysselsättningens politik. Den medger nämligen tillfredsställande lösningar på de omställningsproblem som möter, då ändrade förhållanden frigör arbetskraft på vissa håll, medan på andra håll arbetskraftsbrist fortfa- rande råder.

Kulturell upprustning

Tyvärr har den ekonomiska situationen under de sista åren tvingat till återhållsamhet med nya större utgifter för kulturella ändamål. Lärar- och lokalbrist har dessutom berett oss många bekymmer, men vi har likväl i stort sett kunnat hålla de positioner, som nåd-

des under efterkrigsårens kulturella upprustning, och på väsentliga områden har stora framgångar vunnits. Skolreformen och beslutet om den 9-åriga enhetsskolan vid 1950 års riksdag måste utan tvekan betecknas som den största kulturella landvinningen under decennier. I och med detta beslut har vår skolpolitik till sina huvuddrag fastställts för årtionden framåt. Men det återstår att i praktiken genomföra den nya skolan, och detta är inte endast en pedagogisk fackfråga utan även en stor politisk och samhällsomdanande uppgift, som i första hand åvilar vårt parti. Även om erfarenheterna av försöksverksamheten med enhetsskolan hittills varit gynnsamma, bör vi inte underskatta det motstånd, som senare kan komma att resas. Det är därför inte minst viktigt att partifolket och våra kommunalmän känner sitt ansvar för reformens genomförande. Arbetet för utbildningsmöjligheternas demokratisering har även kunnat fortsättas. Stipendierna vid våra högre skolor omfattar nu över 20 procent av eleverna, och till årets riksdag har framlagts förslag till ytterligare utbyggnad av stipendieväsendet. Ett studentsocialt reformprogram är i princip antaget av 1950 års riksdag, och genom införandet av de statsgaranterade studielånen behöver numera ingen, som har de intellektuella förutsättningarna, sakna studiekapital.

Kan reformplanerna förverkligas?

Det erbjuder numera inga svårigheter att samla de demokratiska partierna omkring ett socialt och kulturellt reformprogram av den typ som socialdemokratin tidigare ensam kämpade för. Talet om understödstagarandan är nästan helt förstummat. För stora medborgargrupper även utanför socialdemokratin är det numera självklart, att samhället har ansvar för bostadsförsörjningen. Folkpensionärernas rätt att få en rimlig andel av produktionsresultatet erkännes numera av alla. Beslutet om den nioåriga folkskolan kunde fattas i enighetens tecken. Likaså fick förslagen om kulturell upprustning på övriga fronter stöd från praktiskt taget alla håll. Men att vilja förbättra är inte nog. Standardförbättringar kräver ökade ekonomiska förutsättningar. Sverige har varit och är alltjämt ett lyckligt lottat land. Visserligen får vi köpa åtskilliga av våra förnödenheter utifrån och blir därigenom för vår försörjning beroende av den internationella utvecklingen. Men vi har å andra sidan vissa råvaror, som hittills har gett oss en stark position på världsmarknaden. Vi har därför i stort sett kunnat upprätthålla en hygglig ekonomisk balans.

Arbete åt alla

I enlighet med våra erfarenheter under de gångna två årtiondena tror vi, att den viktigaste förutsättningen för fortsatta ekonomiska framsteg är, att den fulla sysselsättningen bibehålles. Den ekonomiska politikens huvuduppgift blir därför att tillse att ingenting göres för att skada den fulla sysselsättningen och att i stället åtgärder vidtages för att underlätta att all arbetskraft sysselsättes. Det är ett intresse inte bara för arbetare och tjänstemän; det är lika mycket ett intresse för jordbrukarna och för alla samhällsgrupper. Den fulla sysselsättningens politik innebär som redan framhållits att riskerna för prisstegringar och inflation är större än om en viss arbetslöshet tillåtes. Prisstegringar är alltid ett ont. De kan i vissa lägen vara farligare än annars, därigenom att de kan bli ett hot mot den fulla sysselsättningen. Om prisnivån i utlandet ligger stilla eller sjunker, medan vi här hemma får stegrade priser, minskas vår konkurrenskraft och därigenom blir svårigheterna att hålla näringslivet i gång större än de hittills varit. Bestämmer man sig för den fulla sysselsättningens politik, innebär det, att man möjliggör för arbetares, tjänstemäns och

bönders organisationer att skaffa sig löneförhöjningar och inkomststegringar som kompensation för de utifrån kommande prisstegringarna. De prisstegringar, som blir följden härav, får man försöka bära. Vad man däremot måste undvika är, att det ovanpå dessa prisstegringar kommer en spekulationsprisstegring. Vinstkonjunkturen måste därför hållas i schack om inte spekulativ prisstegring skall leda till ett hot emot den fulla sysselsättningen. Det är anledningen till att statsmakternas ansträngningar under den senaste tiden varit inriktade på en hårdhänt beskattning, av de stora vinsterna. Det är också anledningen till att man genom investeringsbegränsning, investeringsavgifter och kreditbegränsningar sökt hålla högkonjunktursens expansionslust inom rimliga gränser. Denna politik har varit nödvändig och är i det nuvarande ovissa laget alltså nödvändig. I det långa loppet betyder den ökade resurser för vårt folkhushåll. För stunden är den emellertid föga populär. En fast ekonomisk politik, som skall nå avsedda resultat, bör omfattas med så stort förtroende av medborgarna som möjligt.

Regeringssamverkan

Åtskilliga gånger har det visat sig svårt att nå samling från de demokratiska partiernas sida kring enligt vår uppfattning nödvändiga ting. Sålunda har viktiga ekonomiska frågor, såsom tex. skattefrågor avgjorts med 1 å 2 rösters majoritet. Ibland har t. o. m. avgörandet skett genom felröstning. Att för medborgarna och för samhället viktiga beslut fattas på detta sätt kan icke betraktas såsom tillfredsställande. Det har därför under hela efterkrigstiden funnits ett behov av en starkare parlamentarisk förankring omkring den ekonomiska politiken. Att nå en allmän medborgerlig samling omkring denna visade sig icke möjligt. Däremot hade bondeförbundet och socialdemokratin i vissa avgörande hänseenden gemensamma utgångspunkter för sitt bedömande. Framför allt framstod överensstämmelsen, när under våren 1951 man från höger- och folkpartihåll för första gången under efterkrigstiden sökte utforma ett alternativ till regeringspolitiken. Härigenom skapades förutsättningar för upptagande av förhandlingar som syftade till att undersöka huruvida socialdemokrater och bondeförbundare skulle kunna ena sig om ett gemensamt handlingsprogram. Det visade sig vara möjligt. Partistyrelsen fann att det arbetsprogram, varom bondeförbundets och socialdemokraternas förhandlare hade enat sig, väl kunde läggas till grund för en regeringspolitik, där socialdemokratin fick bära sin del av ansvaret. Resultatet av förhandlingarna redovisas i regeringsdeklarationen, vars realiserande enligt vår mening innebär ett fullföljande av socialdemokratin politik till gagn för vårt land. Några hemliga överenskommelser vid sidan av den offentliga deklarationen förefinns icke. Vi har den uppfattningen att den nu inledda regeringssamverkan kommer att leda till lika värdefulla resultat som samverkan mellan de två partierna på 30-talet. Vi finner det också vara riktigt att arbetarnas och böndernas partier gemensamt får svara för rusthållet i en tid, då arbetarnas och böndernas intresseorganisationer har ett så stort inflytande på den ekonomiska utvecklingen. Genom gemensamt politiskt ansvar kommer ett ökat hänsynstagande till det helas intresse att bli naturligt. En sådan vilja till samverkan mellan de två stora producentgrupperna arbetare och bönder förefaller i varje fall mera motsvara tidslägets krav än de våldsamma ansträngningar som från vissa håll göres att vidga klyftorna och skapa misstro och bitterhet mellan de båda grupperna. Arbetarnas och böndernas intressen sammanfaller långa stycken. I ett land som Sverige, där avsättningen av jordbruksprodukterna måste nära nog helt baseras på hemmamarknaden, är den fulla sysselsättningen ett levande intresse även för producenterna av livsmedel. Arbetare och

medel. Arbetare och tjänstemän har ett påtagligt intresse av en livsmedelsproduktion så nära självförsörjningsgränsen som möjligt. För båda grupperna ter sig en utjämning av inkomstklyftorna mellan olika yrkeskategorier som naturlig.

Regeringssamverkan mellan bondeförbundet och socialdemokraterna är enligt vår uppfattning en stor och betydelsefull sak, därför att den skall möjliggöra för de två samverkande partierna att föra landet igenom tidens svårigheter med bevarad full sysselsättning. Vi hoppas också på att denna samverkan skall möjliggöra fortsatta framsteg och fortsatt välståndsökning för vårt folk. Därutöver tycks samverkan ha medfört en oberäknad vinst genom att folkpartiet undergått en viss radikaliserings. En av folkpartiets tidningar har betecknat denna förändring som en självklar följd av socialdemokratins och bondeförbundets samgående. Är det så självklart, att ett parti låter sin politik bli beroende av andra partiers uppträdande? Är det inte att göra hållningslösheten till princip? Man bekämpar vinstkonjunkturen, om man anser stora vinster farliga för samhällsekonomin. Denna uppfattning måste vara grundad på ett ekonomiskt eller socialt bedömande, inte på huruvida det finns skogsägare i regeringen. Inställningen till smörproduktionen kan väl inte vara en, om jordbruksministern heter Sträng, och en annan, om jordbruksministern heter Norup? Ett politiskt parti måste givetvis alltid beakta de taktiska förutsättningarna för sitt arbete. Men taktiken får inte påverka programmet. Taktiken måste vara ett instrument, varigenom man på bästa sätt söker genomföra det man vill. Folkpartiets jakt efter nya ståndpunkter kommer icke att på någon punkt rubba vår målsättning.

Ett ord till kommunisterna

De svenska kommunisterna tycks för närvarande icke ha någon viktigare uppgift än att söka framkalla missförstånd och spänningar mellan oss och Sovjetunionen. Man skyr inga medel för att nå detta syfte. Om Sveriges statsminister i ett offentligt tal, som sedermera distribueras till alla nyhetsbyråer, framlägger vissa fakta om försvaret, hämtade ur en av försvarsstabens sammanställd promemoria, framställs det, som om han givit amerikanerna del av hemliga militära uppgifter. Om en norsk kommunistisk tidning publicerar påståenden om, att statsministern förhandlat med USA:s utrikesminister om militärt samarbete, betyder det ingenting, om statsministern förklarar, att han vid sitt Amerikabesök icke har berört någon politisk angelägenhet, som angått Sverige, vid sina samtal med representanter för amerikanska statsmakter. Hans ord tillmäts intet sanningsvärde. Däremot blir den anonyme skribenten i den norska kommunistiska tidningen utan vidare trodd. Sverige har ingen annan politik än den som dess statsledning offentligen anger. Vi vill fullfölja vår alliansfria linje. Skall vi lyckas, vet vi att det är nödvändigt, att utlandet förstår, att vi menar allvar med våra deklamationer. Kommunisternas taktik att misstänkliggöra och vantolka utgör ett allvarligt hot mot freden. Vilka syften anser sig det kommunistiska partiet tjäna med sitt farliga spel? Kommunisterna söker få svenska folket att tro, att de två senaste spionaffärerna varit provokationer mot partiet. Är det inte att underskatta folkets omdöme, att göra det försöket? Här har förts en hård kamp mot kommunismen i årtionden. Ibland har kommunisterna haft obestridliga framgångar. Just nu är deras läge tröstlöst. Fäste efter fäste faller. Just då i segerns ögonblick skulle vi ge oss på något så gement och farligt som provokation! Intet parti kan skydda sig mot för-

brytare. Men kommunisternas ansvar ligger däri, att de framställer Sverige och Sveriges regering som det föraktligaste av allt. Våra ord förtjänar ingen tilltro. Vi sägs vara köpta dollarlakejer, vi är "små, kapitalistiska odjur", som man kallat oss på ryskt håll. Så skildras vi. Men ett främmande lands regering framkallar andra toner. Den talar alltid sanning. Säger den, att obeväpnade ambulansplan skjuter, då måste det vara sant. Den regeringen företräder enligt de svenska kommunisternas mening alltid rätten, friheten och socialismen. Är det underligt, om många naiva människor låter locka sig att gå det senare landets regering till hända. Kommunisternas ansvar ligger i den agitation, som fostrar anhängarna till förakt för det egna landet och till en slavisk beundran för främmande makt.

Valet 1952 - en demonstration för demokratin

Socialdemokratins politik är både till syftning och utformning ägnad att vara samlande. Tillbakablickens på två årtionden av socialdemokratiskt initiativ och socialdemokratisk verkställighet i vårt politiska liv visar upp rader av reformer, som det en gång stod strid om men som nu accepteras även av forna motståndare. Men inrikespolitiska motsättningar saknas, som också har framgått av min översikt, ingalunda. Och i ett fritt samhälle måste meningarna brytas, för att riktiga problemlösningar skall nås. Detta är lika naturligt som nödvändigt. Och det behöver inte hindra, att i väsentliga stycken en faktisk samling sker kring vissa grundvärden. Vi äger sådana i freden och i demokratin. Det är en stor tillgång, om Sveriges folk står samlat kring vårt lands traditionella utrikespolitik, den som brukar kallas den alliansfria linjen. En sådan samling ger oss respekt utåt. Enigt stod vårt folk bakom regeringen vid sommarens främmande kränkning av svenska liv och svenska flygplan. Och så är det min förhoppning, att det skall visa sig i varje yttre kris. I årets val bör de svenska kommunisterna visas sin plats. Det måste ske med demokratiska medel men kan därför bli så mycket effektivare, nämligen genom en fulltalig uppslutning i valet av alla demokratiskt sinnade medborgare. Sveriges folk har kämpat sig till ett självstyre, som på alla områden är på väg att byggas ut till att verkligen motsvara dess frihetskrav. Folket i val har nu åter möjlighet att visa att det värdesätter sin rätt att i frihet bestämma hur svensk politik skall formos.